

Değişik kategoride bir okul ise kuzeybatıdaki Bury şehri yakınlarında bulunan Dârü'l-ulûmî'l-Arabiyye'ti'l-İslâmiyye'dir. On altı yaşın üzerindeki öğrencilerin genellikle yatılı olarak alındığı okulda Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh ve belâgat gibi dersler okutulmaktadır.

İngiltere'deki müslümanların çoğunluğunu Sünnîler, onların da büyük bir kısmını Hint alt kıtası, Doğu Afrika, Kıbrıs ve Türkiye'den gelen Hanefîler teşkil eder; aralarında az da olsa diğer mezhep mensupları, özellikle de Kuzey Afrika kökenli Mâlikîler bulunmaktadır. Ülkede Sünnî müslümanlar grubundan Hint alt kıtasındaki iki ekolün takipçileri, Diyûbendîler ve Birîlvîler faaliyet halindedir. Bunların birincisi, Hindistan'ın Diyûbend şehrinde 1866'da kurulan Dârü'lulûm adlı medresenin öğretilerini benimseyen gruptur. Bu grubun öğretisi İslâm'ın başta Hinduizm olmak üzere yabancı etkilerden, bid'at, hurafe, gelenek ve bâtil inançlardan arındırılması esasına dayanır (DİA, VIII, 554). Birîlvîler ise daha çok sûfizme ve onun çeşitli kollarına, bunları temsil eden birtakım şeyh ve pîrlere bağlı olup Nakşibendiyye, Şâzelîyye, Çiştîyye gibi tarikat mensuplarına yakınlık duyarlar. Diyûbendîler'e yakın başka bir grup ise "ehl-i hadîs" ekolüdür. Londra ve Midlands bölgelerinde müstakil cami ve medreseleri bulunan bu ekolün öncüleri genellikle Suudi Arabistan'da tahsil görmüş, dolayısıyla oradaki dinî anlayıştan etkilenmiş kişilerdir. Kıbrıslı Şeyh Nâzım'ın fikirleri son yıllarda Kıbrıs, Türkiye, Afrika, Hint alt kıtası ve Uzakdoğu'dan gelen müslümanlar arasında rağbet görmeye başlamıştır (Atay, s. 85); İngilizler arasında da Şeyh Nâzım'ın öğretilerinden etkilenip İslâm'a girenlere rastlanmaktadır. Sayıları çok az olan Şiîler ise Dünya Ehl-i Beyt İslâm Birliği gibi kuruluşlar vasıtasıyla faaliyet göstermektedir; ayrıca Londra'da bir de okulları vardır. Yine Londra'da Şiâ'nın İsmâilî koluna mensup Ağa Han cemaatiyle Kâdiyânîler'in de (Ahmediyye) birer merkezi bulunmakta ve özellikle çok aktif olan ikincisinden radyo, televizyon gibi vasıtaları da kullanarak propaganda faaliyetleri sürdürülmektedir.

Müslümanların, bu ülkede kalıcı olduklarını anlamalarından sonra ilk yaptıkları şeylerin başında cami veya mescidler gelmektedir. Sayıları nüfusa paralel olarak artan ve 1998 yılı itibarıyla 1000'e yaklaşan bu ibadethanelerin büyük bir kısmı sonradan mescide dönüştürülmüş eski binalar, elli kadarı da cami mimarisinde yapı-

lmış yeni binalar halindedir. Bunlardan bazıları Londra'daki Merkez, Doğu Londra, Süleymaniye, Vâlîde Sultan, Şeyh Nâzım ve Azîziye camileriyle Birmingham, Manchester, Glasgow, Edinburgh, Bradford, Gloucester ve Luton gibi şehirlerdeki merkez camileridir. Birçoğu hem ibadet hem de sosyal faaliyetler için kullanılan camilerin inşasında bazı İslâm devlet ve kuruluşları ile kişilerin de katkıları olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sayyid M. Darsh, *Muslims in Europe*, London 1980; Muhammad Anwar, *Pakistanis in Britain*, London 1985; Nabil Matar, *Islam in Britain: 1558-1685*, Cambridge 1988, s. 127; Mohammad S. Raza, *Islam in Britain*, Leicester 1991; J. S. Nielsen, *Muslims in Western Europe*, Edinburgh 1992; a.mlf., "Great Britain", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. John L. Esposito), Oxford 1995, II, 69-72; a.mlf., "United Kingdom Islamic Mission", a.e., IV, 273-274; *Islamic Centres and Other Muslim Organizations in the United Kingdom and Ireland*, London, ts.; P. Lewis, *Islamic Britain*, London 1994; G. Sarwar, *British Muslims and Schools*, London 1994; Ali Köse, *Conversion to Islam*, London 1996; Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nâzım Kıbrısı Örneği*, İstanbul 1996, s. 85; Talip Küçükcan, *Politics of Ethnicity, Identity and Religion: Turkish Muslims in Britain*, Aldershot 1999; P. Johnstone, "Christians and Muslims in Britain", *Islamochristiana*, VII, Roma 1981, s. 167-181; M. Mas-huq Ally, "The Growth and Organization of the British Muslim Community in Britain", *The Bulletin of Christian Institutes of Islamic Studies*, IV/2, Hyderabad 1991, s. 81-91; Azmi Özcan, "Dârü'lulûm", *DİA*, VIII, 554.

ŞÜKRÜ SELİM HAS

VI. İNGİLTERE'DE

İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Avrupa'da İslâm ve Doğu araştırmaları yapan ülkelerin öncülerinden olan İngiltere, Uzakdoğu ve özellikle Ortadoğu ile çok erken bir dönemde başlatıp daha sonra sömürgecilğe dönüştürdüğü ekonomik, askerî ve kültürel ilişkilerini aynı süreçte ilmi araştırmalarla birlikte geliştirdi. İngilizler'in İslâm kültürüyle tanışmaları, İbrâhim b. Azrâ adlı bir filozofun Endülüs'ün Tuleytula (Toledo) şehrinde Londra'ya gelip orada ders verdiği zamana (1158-1159) rastlar. Bunun ardından bazı İngiliz seyyahları Endülüs ve Sicilya'ya giderek müslümanları, dillerini ve kültürlerini daha yakından incelediler. Londra'da 1581'de ticarî amaçlı Levant Company'nin ve 1600'de Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulması İngilizler arasında Doğu'ya karşı duyulan ilgiyi arttırdı. 1632'de Cambridge ve 1636'da Oxford üniversitelerinde Arapça kürsülerinin açılması-

la da çalışmalar akademik düzeye yükseldi. Bu üniversitelerden yetişen birçok ilim adamı, Doğu ülkelerini tanımak ve el yazması kitapları ulaşmak amacıyla buralara seyahat ettiler. Özellikle Osmanlı ve Bâbürlü devletleriyle olan ilişkiler Arapça'nın yanında Türkçe, Farsça ve diğer Doğu dillerinde yapılacak çalışmaların gereğini gündeme getirdi. İngiliz temsilciliklerinin bulunduğu İstanbul, İzmir, Halep ve bazı Hint şehirleri şarkiyat çalışmaları için önem kazandı.

İngiliz üniversitelerinde okutulan klasik Arapça ve Farsça önceleri daha sistemli bir çalışmanın alt yapısını oluşturmak amacıyla gramer, sözlük ve yazmalar üzerinde yoğunlaştırıldı. Bu alanda hizmet verenler arasında ilk Farsça grameri yayımlayan John Graves ile (ö. 1652) rahip Edward Pococke (ö. 1691) dikkat çeker. Pococke, Arapça'yı beş yıl yaşadığı Halep'te öğrenmiş, dönüşünde Oxford'da hocalık yapmış ve bu seyahatinde topladığı 400 kadar nâdir yazmayı Bodleian Library'ye vermiştir. Üniversitelerde Arapça okutulmasına başlanmadan önce İngiltere'de ilk defa bu dil üzerine çalışmalar yapan, dokuz ciltlik bir Arapça-Latince sözlük hazırlayan ve Cambridge ile Oxford'da Arapça kürsüleri kurulmasını öneren rahip William Bedwell (ö. 1632) ilk İngiliz şarkiyatçısı olarak tanınır. Bu alanda ilk ilmi çalışmaları başlatan Bedwell ve Pococke'nin din adamı olmaları İngiliz şarkiyatçılığında din etkenini öne çıkarmıştır.

XVIII. yüzyılın başlarındaki şarkiyat çalışmalarında Thomas Hyde, Simon Ockley ve Kur'an'ın ciddi anlamda ilk İngilizce tercümesini yapan George Sale öne çıkmışlardır. Bu yüzyılın İngiliz şarkiyatçılığı açısından en önemli olayı, Sir William Jones'un 1784'te çeşitli araştırmalara destek olan The Asiatic Society of Bengal cemiyetini kurmasıdır. Arapça ve Farsça bilen Jones, ayrıca meşhur Farsça gramerini kaleme almasının yanında birçok çeviri ve neşir yaptı. Doğu Hindistan Şirketi de yaptırdığı Arapça, Farsça, Türkçe ve Hintçe çalışmalarıyla İslâm araştırmalarında büyük pay sahibi oldu. Bu faaliyetler Hindistan'da göreve tayin edilen İngiliz diplomat, asker ve misyonerlerinin bir şarkiyatçı gibi davranmalarını sağladı. Farsça çalışmalarıyla tanınan Francis Gladwin, Bengal ordusunda subaydı. Hindistan'ın ilk valisi Warren Hastings topladığı yazmaları Doğu Hindistan Şirketi'ne verdi. Şirketin İran'da bulunan temsilcileri de bu ülkenin dil ve kültürüyle ilgileniyorlar-

di. Kaçar hânedanı döneminde İngiltere'nin İran'la olan ilişkileriyle birlikte bu araştırmalar da gelişti. Sir John Malcolm ünlü eseri *History of Persia*'yı bu dönemde kaleme aldı. Ayrıca William Ouseley, Robert Ker Porter, James Baillie Fraser gibi İngiliz seyyahları gezilerinde bölgeyi tanıtan seyahatnâmeler yazdılar. Diğer bölgeleri dolaşan seyyahların da şarkiyat çalışmaları etkin rol oynadıkları görülür. Oxford'da Arapça öğrendikten sonra Suriye, Filistin, Mısır ve Sudan bölgelerinde uzun süre dolaşan ve -söylendiğine göre- müslüman olduktan sonra Kahire'de ölen İsviçre asıllı Johann Ludwig Burckhardt çok sayıda yazma topladı ve özellikle Sudan'ı anlatan bir seyahatnâme kaleme aldı.

XIX. yüzyılda Arap dünyası ile İngiltere arasında başlayan siyasî ilişkiler Arabistik ve İslâm tarihi çalışmalarında yeni bir dönem başlattı. 1823'te şarkiyat araştırmalarını destekleyen The Royal Asiatic Society'nin kurulması ve 1836'da Londra Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün açılması, İngiliz şarkiyatçıların özelliikle Arapça kitapların neşir ve basılmasında daha önemli bir pay almasını sağladı. Bu yüzyıl İngiliz şarkiyatçılığının doruğa ulaştığı bir dönem oldu. Arapça sahasındaki çalışmalarıyla Edward William Lane, Cambridge'in Arapça hocası Edward Henry Palmer, Hindistan'da İngiliz ordusunda subay olan William Wright, yine Hindistan'da ve Mısır'da subay olarak bulunan Richard Francis Burton bu dönemin önde gelen Arabistler'idir. Aynı yüzyılda Türk dili ve edebiyatı çalışmaları da ilk defa akademik düzeyde başlamış ve sözlük dalında Sir James Redhouse, Osmanlı şiir tarihi dalında da Elias John W. Gibb öncülük etmişlerdir.

XX. yüzyılın başlangıcından itibaren yoğunlaşan İngiltere'deki İslâm ve Doğu araştırmaları Sir William Muir, Sir Thomas Walker Arnold, Stanley Lane-Poole, Guy le Strange, David Samuel Margoliouth, Reynold Alleyne Nicholson, Richard Bell, Arthur John Arberry, Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb, John A. Boyle, Montgomery Watt, Bernard Lewis, Clifford Edmund Bosworth, Alfred Guillaume, Edward Evan Evans-Pritchard, Douglas Morton Dunlop ve Peter Malcolm Holt gibi şarkiyatçılar tarafından sürdürüldü. Bu asrın ilk yarısında İngiliz üniversitelerindeki şarkiyat enstitü ve kürsülerinin hızla artması dikkat çeker. 1917'de Londra Üniversitesi'ne bağlı olarak School of Oriental Studies açıldı. 1938'de ilgi alanı genişletilen ve adı The School of Oriental

and African Studies (SOAS) olarak değiştirilen bu okul şarkiyat çalışmalarının yapıldığı en yoğun merkez haline geldi. Şarkiyatla ilgili merkezlerin hızla çoğalması, hemen hemen İslâm dünyasının bütün dilleriyle ilgilenilmeye başlanmasını beraberinde getirdi. Modern anlamdaki Türkoloji çalışmalarına da bu dönemde hız verildi. Halil Hâlid Bey'in Cambridge'de 1902-1911 yılları arasında Türkçe okutmasından sonra kurulan birçok kürsü ve enstitüde Türk dili, tarihi ve kültürü üzerine araştırmalar yapıldı. Halen Londra, Durham, Edinburgh, Oxford, Cambridge ve Manchester üniversitelerine bağlı Ortadoğu araştırma merkezlerinde Türkoloji çalışmalarına önemli bir yer ayrılmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1947'de "Scarborough Report" adında, İngiltere üniversitelerindeki şarkiyat araştırmalarını düzenleyen bir raporun yayımlanmasıyla çalışmalar yeni bir şekil aldı. Lord Scarborough'un başkanlığında bir komisyonun hazırladığı raporda, İngiltere'nin çıkarları olan bölgelerle ilgili şarkiyat çalışmalarında diğer devletlere kıyasla geri kaldığı belirtilerek bir millî mesele olan bu alana daha fazla yatırım yapılması istendi ve bu istek hükümet tarafından kabul edildi. Scarborough raporunun bir başka etkisi de kütüphanelerin imkânlarının artırılması oldu. Böylece School of Oriental and African Studies'inki başta olmak üzere bütün şarkiyat merkezlerinin kütüphanelerindeki İslâm araştırmalarıyla ilgili eserler hızla çoğaldı ve yüz binlere ulaştı. 1960'ta "Hayter" adlı ikinci bir raporla üniversitelerdeki şarkiyat çalışmaları bir program altına alındı. Ancak 1980'lerden itibaren uygulamaya konulan ekonomik politikalar gereği devletin yüksek öğretime sağladığı desteklerde kısıtlamalara gidilmesinden İslâm araştırmaları da etkilendi ve İngiltere bu alandaki öncülüğünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Burs ve ödeneklerin daraltılmasının etkisiyle pek çok üniversite faaliyetlerini devam ettirebilmek için özellikle İslâm ülkelerinden gelen öğrencilerin ödedikleri ücretlere dayanmaya mecbur oldu. Ayrıca bazı Ortadoğu ülkeleri, çeşitli üniversitelerde finanse ettikleri kürsüler vasıtasıyla bu çalışmalara destek vermeye başladı. Buna karşılık öğrenim kalitesi gittikçe düşmekte ve bazı öğretim üyeleri Amerika ve Kanada gibi ülkelere gitmektedirler. Günümüzde pek çok üniversitede İslâm ve şarkiyat çalışmaları bu tür olumsuzluklara rağmen devam et-

mekte ve üniversitelerin dışında da Association of British Orientalists, British Society for Middle Eastern Studies, Middle East Center for Arabic Studies, Central Asian Research Center ve Islamic Culture Center gibi müstakil araştırma kurumları bulunmaktadır. Halen çıkmakta olan süreli yayınların başlıcaları *London Oriental Series* (London), *Annual Report of the British Academy* (London), *Asia Major* (London), *British Museum Quarterly* (London), *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies* (Oxford), *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (London), *The Islamic Quarterly* (London), *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (London), ve *Middle Eastern Studies*'dir (London).

İngiltere'de birçok kütüphane Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalar açısından son derece zengin olup bunların başında British Museum, India Office Library, Oxford Bodleian Library ve Royal Asiatic Society Library gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- A. J. Arberry, *British Orientalists*, London 1943; İsmail Soysal - Mihin Eren, *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*, Ankara 1977, s. 136-150; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, II, 7-178; J. P. C. Auchterlonie, "British Library Collections in Islamic Studies and Problems of Acquisition", *New Books Quarterly*, London 1981, 1/2-3, s. 29-37; J. D. Latham, "Arabic and Islamic Studies", a.e., 1/2-3, s. 37-45; Mişel Cuhâ, *ed-Dirâsâtü'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye ft Avrûbâ*, Beyrut 1982, s. 15-80; M. Rodinson, *Europe and the Mystique of Islam* (trc. R. Veinus), London 1988, s. 83-109; A. Hourani, *Islam in European Thought*, London 1991, s. 1, 13, 15-19, 33-34; G. A. Russel, "The Seventeenth Century; The Age of Arabic", *The Arabic Interest of the Natural Philosophers in Seventeenth Century England* (ed. G. A. Russel), Leiden 1994, s. 1-19; P. M. Holt, "Background to Arabic Studies in Seventeenth Century England", a.e., s. 20-29; G. J. Toomer, *Eastern Wise Dome and Learning*, Oxford 1996, s. 53-104; V. L. Ménage v.dğr., "Middle Eastern Studies in British Universities", *BSMES*, 1/1 (1974), s. 7-14; II, 1/2 (1975), s. 84-102.

RIZA KURTULUŞ

İNGUŞLAR

Kuzey Kafkasya'da yaşayan
müslüman halk.

Kafkasya'nın kadim halklarından olan ve kendilerini Galgay olarak adlandıran İnguşlar, Çeçenler'le birlikte Vaynağ kökenlidirler. Başlıca İnguş boyları Baloğ, Beğloy, Beştoy, Bulguç, Canbotneği, Doşok-